

Sinnikästä ja hellittämätöntä sitoutumista tieteen etiikkaan

Arja Kuula: Tutkimusetiikka. Aineiston hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino, Jyväskylä 2006.

Arja Kuula on kirjoittanut perusteellisen selvityksen tutkimusetiikasta ”tutkijoille ja opiskelijoille, jotka keräävät tutkimusaineistonsa suoraan ihmisiltä... tai tutkivat ihmisiä koskevia tietoja, jotka on saatu vaikkapa lehdistä, internetistä tai rekistereistä”. Hänen tavoitteensa on tätä kautta nostaa nykyisten ja tulevien tutkijasukupolvien tietämystä tutkimusetiikan perusteista ja niiden huomioon ottamisesta käytännön tutkimushankkeissa. Kirjassa tarkastellaan erialisia tiedonkeruun muotoja havainnoinnista rekisteritutkimukseen. Kuula työskentelee yhteiskuntatieteellisessä tietoarkistossa ja tämän vuoksi kirjassa on varsin mittavasti selitetty tutkimusaineistojen arkistointia, annettu kädestä pitäen neuvoja miten arkistointi voidaan toteuttaa ja mitä se vaatii jo tutkimushanketta suunniteltaessa ja tiedonkeruuta aloitettaessa.

Kuulalla ei siis vaikuta olevan muuta tavoitetta kuin tutkijakunnan sivistäminen ja tutkimustyön eettisen tason nostaminen. Tämä on merkillepantavaa siitä syystä, että tällä hetkellä käydään yhteiskuntatieteissä keskustelua eettisen säänte-

lyn tarpeellisuudesta (esim. Mäkelä ja Stenius 2007) ja tämä on myös Kuulan tieteellinen tausta. Arja Kuulan näkökulma on sikäli selkeä, että hän näyttää uskonan koulutuksen merkitykseen ja toteaa useassa otteessa kirjaa, että tutkimuseettinen ennakkosääntely ei yksin ratkaise niitä eettisiä pulmatilanteita, joita tutkimusprosessin myötä voi tulla vastaan. Hän jopa varoittaa, että tutkimushankkeiden eettinen ennakoarviointi voi johtaa tutkijan luottamaan siihen, että myönteinen ennakoarvio jollakin tavoin varmistaisi tutkimuksen eettisyyden halki koko hankkeen etenemisen.

Kuulan kirja ei kuitenkaan rajoitu keskustelemaan vain tutkimuseettisistä kysymyksistä vaan hän käy myös läpi tutkimustoimintaan liittyvää lainsäädäntöä. Tämä nostaa kirjan arvoa huomattavasti ja tekee siitä hyödyllisen oppikirjan sekä tarpeellisen käsikirjan ammattisella toimivalla ”ihmistieteilijälle”. Kuula on myös koonnut esimerkkejä eri tutkimustilanteisiin tarvittavista informointi- ja suostumuskirjeistä. Tutkimuksiin osallistuvien informointi on olennainen osa tutkimusprosessia ja siinä tutkija välittää tietoa sekä tutkimuksestaan että tutkijayhteisön toimintatavoista. Tätä yhteisöllistä vastuuta Kuula painottaa ja kertoo karmaisevia esimerkkejä tutkittavien luottamuksen pettämisestä yksittäisissä tutkimushankkeissa ja sen vaikutuksista koko tutkimusalaan.

Kirja lähtee liikkeelle tutkimusetiikan lähtökohtien ja tutkimuseettisen ohjauksen esittelystä ja siirtyy tutkittavien kohtelua määrittäviin normeihin. Tässä kohdin esitellään tutkimuseettisiä rikkomuksia ja sitä miten ne ovat vaikutta-

neet tutkimusetiikan säätelyn kehittämiseen. Sen jälkeen siirrytään aineiston hankinnan juridiikkaan ja tutkittavien informointiin. Tässä kohdin esitellään kiinnostava yksityiskohta Iso-Britanniasta. Siellä kaikissa avoimissa tutkimushaastatteluissa täytyy tutkittavan kanssa tehdä haastattelun jälkeen kirjallinen sopimus siitä, että haastateltava luovuttaa haastattelupuheensa tekijänoikeuden ja käyttöoikeuden tutkijalle.

Huomiota saavat myös erityiskysymykset, kuten erityisryhmien osallistuminen, arkaluontoiset tutkimusaiheet sekä tutkijan ja tutkittavan välinen suhde, tutkijan esiintyminen peiteroolissa ja huijaamisen käyttäminen. Luin kiinnostuksella Kuulan näkemyksiä huijaamisen käytöstä tutkimusaineistojen keruun yhtenä vaihtoehtona. Päädyin opiskelutoverieni kanssa kahdeksankymmenluvulla muutamia kertoja sosiaalipsykologisiin kokeisiin Helsingin yliopistossa. Muistini ei ulotu niin pitkälle, että voisin kertoa millaisen tietoisuuden suostumuksen kautta näihin tilanteisiin päädyttiin, mutta se on varmaa, että tutkimuksen todellinen tavoite paljastettiin meille vasta kokeen jälkeen. Mitään henkistä vammaa en siitä kokenut saavani, mutta suhtautuminen opettajakuntaan kyllä muuttui epäluuloiseksi. Olin helpottunut, kun Kuula tuntui hyväksyvän huijaamisen vain hyvin harvoissa tapauksissa.

Kirjassa tarkastellaan myös Internetin käyttöä aineiston keruun välineenä ja myös tässä kohdin esitetään useita kuvaavia esimerkkejä. Koko kirja rakentuu loogisesti ja erityisesti Internetiä käsittelevän luvun seuraaminen on helppoa.

Tämä osa kirjasta on hyvin tärkeä, koska sähköinen tiedonkeruu yleisty koko ajan ja tietosuoja ja anonymiteettiä koskevat ongelmat ovat varsin mutkikkaita.

Tunnistettavuutta, anonymisointia ja aineistojen arkistointia koskeva luku päättää kirjan. Se on sekoitus eettistä pohdintaa ja tutkimuksen käytännön toteutuksen vinkkejä. Vaikka aihealueet ovat tuttuja kaikille tutkimuksen tekijöille, on Kuula tässäkin kohdin onnistunut luomaan jäntevän luvun, jota on helppo käyttää käsikirjana. Pidän kirjan käytännönläheisestä otteesta ja siitä, miten Arja Kuula tarkastelee läpi kirjan tutkijan vastuuta sekä yksittäisenä ammattilaisena, kansalaisena että ammattikuntansa jäsenenä. Mielenkiintoisia olivat myös hänen havaintonsa tutkittavien hyvin kriittisestä tarkastelusta ja siihen liittyvistä eettisistä ongelmista.

Arja Kuula pohtii myös tutkimustiedon käyttöä muuhun kuin tutkimukseen. Tässä kohdin sektoritutkimuslaitoksessa työskentelevä tutkijaa kiinnostaa tutkimusaineiston käyttö palveluiden kehittämiseen. Tässä kohdin Kuula suosittelee etukäteen sopimuksen laatimista siitä, mitä tietoja toiminnan kehittämiseen luovutetaan ja näin tutkimusaineiston luottamuksellisuuden asteesta neuvotellaan. Tässäkin kohden pätee Kuulan lausuma, jonka mukaan on helpompi kirjoittaa eettisiä ohjeita kuin seurata niitä käytännössä. Toimintatutkimuksen tai interventiotutkimuksen kaltaisissa asetelmissä ollaan yhteistoinnillisesti toteuttamassa tiedonkeruuta ja tämä luo tutkimukselle omat piirteensä.

Arja Kuulan kirjoittaman teoksen viesti voidaan tiivistää hänen tekemäänsä lainaukseen Jaana Hallamalta (2002): tieteen etiikka on

”koko tiedeyhteisön hiljaista, sinnikästä ja hellittämätöntä sitoutumista tieteen harjoittamisen ihanteisiin: rehellisyyteen, avoimuuteen ja kriittisyyteen”. Suosittelem kirjaaan tutustumista kaikille, jotka kokevat olevansa mukana tiedeyhteisössä.

KIRJALLISUUS

Mäkelä Klaus, Stenius Kerstin.

Ethical control of social and behavioral research in Finland. Stakes, Discussion Papers, Helsinki 2007.

Hallama Jaana: Tieteen etiikka: ei mitään sensaatioiden siveysoppia. Tieteessä tapahtuu 2002:22:1–4. <http://www.tsv.fi/tapaht/024/sisalto.htm>.

PÄIVI TOPO

*VTT, dos, akatemiaturkija
Suomen Akatemia /Stakes*